

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
הסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדַּת יָמִים HEMDAT YAMIM

אמור תשע"ד

פרשת שבוע

ישמעאל בני, ברכני! על משמעות הברכה

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בסוף פרשתנו נמצאת פרשית המגדף ר"ל. וז"ל התורה:

"וַיֵּצֵא בֶן אִשָּׁה יִשְׂרָאֵלִית וְהוּא בֶן אִישׁ מִצְרַיִם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּנְצְחוּ בַּמִּצְוָה בֶּן הַיִּשְׂרָאֵלִית וְאִישׁ הַיִּשְׂרָאֵלִית אֶת הַשֵּׁם וַיִּקְלַל וַיִּבְיֵאוּ אֹתוֹ אֶל מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת דְּבָרִי לְמִטָּה דָן: וַיִּנְיָחֻהוּ בַּמִּשְׁקָם לְפָרֹשׁ לָהֶם עַל פִּי יִקְוֶן" (ויקרא כ"ד י-יב).

דווקא מעשהו החמור של בן המצרי מחייב אותנו להעמיק במשמעותה של הפעולה ההפוכה לפעולתו והיא הברכה. הזכרת שם ד' מותרת אך ורק כאשר אדם אומר ברכה ואז הוא חייב להזכיר שם ומלכות. נשאלת השאלה מדוע מברכים? היה יותר מתאים להודות!

נביא עוד מקרה של הזכרת שם והוא המקרה המיוחד של שימוש ב"שם המפורש". חז"ל במקום ובעקבותיהם רש"י קשרו את בן המצרי עם המצרי שמשה רבנו הרגו במצרים על ידי שימוש ב"שם" "הַלְהַרְגֵנִי אֲתָה אֲמַר" (שמות ב' יד). כדי לענות על כך נצטט את הברייתא המפורסמת ממסכת ברכות:

"תניא, אמר רבי ישמעאל בן אלישע: **פעם אחת** נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים, וראיתי אכתריאל י-ה ד' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא ואמר לי: ישמעאל בני, ברכני! - אמרתי לו: יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפני משורת הדין, ונענע לי בראשו. וקמשמע לך שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך" (דף ז ע"א).

נשאלת השאלה, מדוע רבי ישמעאל מדגיש "פעם אחת נכנסתי" והרי ככהן גדול היה נכנס להקטיר קטורת בכל יום כיפור? כמו כן, צריך ביאור לפרש בקשתו של רבנו של עולם "ישמעאל בני, ברכני!"

במדרש מובא סיפור נוסף המתחיל בביטוי "פעם אחת", גם בו תופס מקום מרכזי רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול וגם בו מוזכרת האפשרות של שימוש בשם כדי לפגוע בגוי רשע. וז"ל המדרש בקיצור:

"**פעם אחת** היה יושב ועוסק בתורה ומצא כתוב "וּגּוֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ" וגוי והלך וטח הבית כלו בנעלים ודבקם בכתלים ושלח אחר רבן שמעון בן גמליאל וחבריו, ואמר להם: מי שגנב איש מבני ישראל והלך ומכרו מה דינו? אמרו לו: חייב מיתה. אמר להם: אם כן אתם חייבים מיתה, קבלו על עצמכם דין שמים. אמרו לו: למה? אמר להם בשביל אחי יוסף שמכרו את יוסף דכתיב "וימכרו את יוסף", וכתיב "על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים". ... אמרו לו: תן לנו זמן שלשה ימים עד שנדע אם גזרה זו באה מן השמים נקבל עלינו דין שמים. נתן להם זמן שלשה ימים ונתקבצו הללו הרוגי מלכות. ואלה הן: רבן שמעון בן גמליאל ור' **ישמעאל בן אלישע כהן גדול**, ... וקטן שבכולם היה ר' ישמעאל כהן גדול. אמר להם: אם דעתכם שתחלקו עמי בעוון שאזכיר השם עכשיו אעלה לרקיע ונדע, אם נגזרה גזרה זו מן השמים אנו מקבלין עלינו, ואם אינה מן השמים אני יכול לבטלה בשם" (אוצר המדרשים עמוד 444).

נציע כאן כי המדרש המובא בגמרא בברכות הוא המשכו של המדרש העוסק בעשרת הרוגי מלכות.

רבי ישמעאל נדרש על ידי הקב"ה לקבל על עצמו את הדין ולהודיע שהוא מוכן להיות כלי שרת של הקב"ה, גם אם מדובר בגזירה נוראה. כשהקב"ה אומר לר' ישמעאל לברך אותו הוא מבקש ממנו שיקבל על עצמו את הגזירה. אם אתה מאמין, קבל את זה. זו המשמעות של 'ברוך אתה ה'". להגיד את המלים האלה פירושם לומר שאני מאמין, לטוב ולרע. משמעותה של הברכה היא אינני אוכל כדי לאכול, אלא אני אוכל כדי שאוכל לעבוד את בוראי וממילא לקבל על עצמי את כל החלטותיו.

דווקא בשבוע שבו 'ערמה גדולה של נעליים' יכולה, ח"ו, לגרום להרהורי שאלה,

נצטרף לברכתו של רבי ישמעאל כהן גדול ונתפלל:

"יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפני משורת הדין.

<p>לעי"נ שמואל רוזנהק ז"ל נלב"ע ו' באייר תשע"ג</p>	<p>לעי"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה וחנה בת עיש ושמה סבג ז"ל</p>	<p>לעי"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל</p>	<p>לעי"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א אדר א' תשע"ד</p>	<p>לעי"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלב"ע ט' בכסלו תשס"ט</p>
--	--	--	--	--

ERETZ HEMDAH
2 Brurya St. P.O.B 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר
רח' ברוריה ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט www.yeshiva.org.il

חמדת הדף היומי

האם מכירה שנעשתה בשבת ויו"ט תקפה

הרב בניה קניאל

במשנה במסכת ביצה (דף לו ע"ב) כתוב: "לא מקדישין, ולא מעריכין, ולא מחרמין, ולא מגביהין תרומה ומעשר. כל אלו ביום טוב אמרו, קל וחומר בשבת" - כל הדברים האלו הם פעולות שמקנות ממון להקדש. הגמרא בהמשך מבארת שהפעולות האלו נאסרו בגלל שהם דומות למקח וממכר שגם כן אסורים בשבת. **רש"י** (ביצה לו ע"א) מביא שני טעמים לאיסור מקח וממכר בשבת ויו"ט, או שמקור האיסור הוא מספר ישעיהו (נח, יג): "אם תשיב משבת רגליך... ממצוא חפצך ודבר דבר" - כל עיסוק בענייני חולין בשבת נאסר, או שזו גזירת חכמים שלא יעסוק במסחר שמא יבוא לכתוב.

האם מי שעבר ומכר או קנה בשבת יכול לחזור בו או שהמכירה מועילה

הרי"ף (מסכת ביצה דף כ ע"ב מדפי הרי"ף) כותב שמי שעבר והקנה בשבת ויו"ט קרקעות או מטלטלין הקנתו הקנאה. כמובן שגם המקדיש בשבת הקדשו הקדש וכן המחריס והמעריך.

הגמרא במסכת תמורה (דף ד:): מביאה את מחלוקת אביי ורבא, במקרה שאדם עשה מעשה עבירה, האם מעשהו מועיל או לא. לדוגמא - מי ששחט בשבת חילל שבת, האם כעת הבהמה כשרה לאכילה או לא? אביי סובר שאם עבר ועשה את המעשה האסור המעשה מועיל, רבא חולק ואומר שהמעשה לא מועיל. בלשון הגמרא - "אי עביד מהני" - לאביי, או "אי עביד לא מהני" לרבא.

הסוגיה בתמורה קשורה גם כן לדברי הרי"ף שהרי מדובר במקרה שאדם מכר וקנה ועבר על איסור מקח וממכר בשבת.

השלטי גבורים (מסכת ביצה דף כ: מדפי הרי"ף אות ד) מקשה על הרי"ף שבמחלוקת בין אביי ורבא אנו בדרך כלל פוסקים כרבא. אם כן, כיון שרבא סובר שאי עביד לא מהני, מדוע פסק הרי"ף שמי שעבר איסור והקנה בשבת המקח מועיל, הרי לפי רבא העושה מעשה איסור, מעשהו לא מועיל.

הסברים על שיטת הרי"ף - מתי גם לפי רבא אי עביד מהני

הט"ז: (חושן משפט סימן רח סעיף א) מתרץ שרבא אמר את דבריו במקרה שהמעשה עצמו אסור, לדוגמא - ישנם מקרים בהם אסור לאדם למכור את נכסיו, ובהם המכירה לא תועיל. אבל כשאדם מכר בשבת, הבעיה היא בעיתוי, שמכר בשבת, אבל עצם המכירה היא לא בעייתית. לכן במקרה של מכירה בשבת גם רבא יאמר שהמכירה תועיל.

רבי עקיבא איגר (שו"ת רבי עקיבא איגר סימן קכט) מתרץ שרק במי שעבר על איסור תורה רבא אמר שמעשהו לא מועיל, אבל במי שעבר על איסור דרבנן, מעשהו מועיל. לכן מי שמקנה בשבת המכר חל, כי כפי שהבאנו לעיל בשם רש"י מקח וממכר בשבת הוא רק גזירה דרבנן שמא יבוא לכתוב, או איסור שמסתמך על הכתוב בישיעהו, אבל איננו איסור תורה.

להלכה

השולחן ערוך (חושן משפט סימן רלה סעיף כח) פסק כרי"ף, שהמוכר או המקנה קנין בשבת או ביום הכיפורים או ביום טוב, אף על פי שלוקה כי עבר על דברי חכמים, מעשיו קיימים.

הסמ"ע (חושן משפט סימן רח סעיף ג) פסק שהעושה קניין באיסור קניינו לא מועיל.

סיכום

בגמרא במסכת ביצה (דף לו:). כתוב שאסור לעסוק במכירה וקניה בשבת. הרי"ף פסק שאם עבר ומכר או קנה בשבת, המכירה תקיפה. השלטי גיבורים הקשה משיטת רבא שסבר שהעושה מעשה איסור, מעשהו לא תקף (אי עביד לא מהני). האחרונים הסבירו שדברי רבא לא נאמרו במקרה של מקנה בשבת, או מפני שמקח וממכר בשבת הינו איסור מדרבנן, או משום שהמכירה כשלעצמה הייתה מותרת והאיסור היה רק בעיתוי שהיא נעשתה בשבת.

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וברור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פיסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ח)

New Jersey, USA

ניו ג'רסי, ארצות הברית

תשרי תשע"א

תפילת ערבית קודם שקיעת החמה בטלית ותפילין

שאלה

הציבור בקהילתנו נוהג על פי הוראת הבית יוסף (או"ח סי' רלג) וזה לשונו: "ועכשיו נהגו העולם להקל בכך שאעפ"י שמתפללין תפילת מנחה אחר פלג המנחה לא נמנעו מלהתפלל ערבית גם כן באותה שעה ואף על גב דהווי תרי קולי דסותרן אהדדי".
אנו מתפללים מנחה בטלית ותפילין של שימושא רבא כמנהג האר"י ז"ל (שער הכוונות נב, א). אנו מסיימים להתפלל תפילת ערבית לפני שקיעת החמה.
האם מותר להתפלל תפילת ערבית בטלית ותפילין?

תשובה

במקרה שמתפלל ערבית מבעוד יום¹, אם היה כבר עם טלית² ותפילין³ - יכול⁴ להתפלל עם טלית ותפילין.

- המקור להיתר להתפלל מנחה וערבית יחד מבעוד יום, אף על פי שיש בזה תרתי דסתרי, הוא מה שכתב הרא"ש בתחילת ברכות, הובאו דבריו לקמן הערה 4. אמנם הפוסקים כתבו שאין להקל בזה אלא בשעת הדחק, כגון שקשה יהיה לאסוף שוב את הציבור לתפילת ערבית. אמנם בכף החיים (או"ח סי' רלג ס"ק יב) הביא בשם ספר שלמי ציבור שהאר"י היה נוהג כן לכתחילה, וטעמו, מפני שכל התפילות צריכות להיות ביום דוקא, וקריאת שמע היה קורא אחרי צאת הכוכבים.
- עיי' במשנה ברורה (סי' יח ס"ק ד) שאם לובש טלית גדול בלילה יראה כאילו סובר שלילה זמן ציצית, מפני שאין רגילות להתעטף בטלית גדולה אלא לשם מצוות ציצית. לכן אסור להתעטף בטלית גדול בלילה. נבדוק להלן מה הדין בתפילת ערבית כשמתפללים מבעוד יום.
- בשולחן ערוך (או"ח ל, ב) פסק שאסור להניח תפילין בלילה, שמא ישכחם ויישן בהם. אמנם אם הניח קודם לכן מותר להשאירן עליו, אך "אין מורין כן". במשנה ברורה (שם ס"ק ח) פסק שאם מתפלל בבית הכנסת, ברבים, אם משאירן עליו - הרי זה נחשב כהוראה, ולכן יש לחלוץ אותם. ורק אם מתפלל בינו לבין עצמו אינו חייב לחלוץ.
- הבית יוסף (או"ח סי' ל) כתב: "כתוב בכתבי מהר"י איסרלין (תרומת הדשן חלק ב סי' קכא) שמי שלא הניח תפילין עד אחר תפלת ערבית שאסור לו להניחם אז, הואיל ועשה אותו לילה בתפילתו, דתרי קולי לא עבדינן". וכן פסק בשולחן ערוך (שם, ה): "ויש מי שאומר שאם התפלל תפלת ערבית מבעוד יום עד שלא הניח תפילין - אין לו להניחם אחר כך". אמנם נראה שדבר זה איננו מוסכם אלא תלוי במחלוקת ראשונים.
הרא"ש (ברכות פרק א סי' א) דן בדבר המנהג שנהגו בזמנו להתפלל ערבית מבעוד יום, ולכאורה לא יוצאים בזה ידי חובת קריאת שמע של ערבית. אחד ההסברים שמביא הרא"ש בשם רבינו תם, הוא שלפי ר' יהודה לא רק שאפשר להתפלל ערבית מפלג המנחה, אלא שלדעתו זמן זה נחשב ללילה גם לענין קריאת שמע. אמנם הרא"ש דוחה דעה זאת, וטוען שר' יהודה דיבר רק לענין תפילת ערבית, מפני שתפילות נתקנו כנגד קרבנות התמיד, ותמיד של בין הערביים היה קרב עד פלג המנחה, אבל לשאר דיני תורה נחשב הזמן שאחר פלג המנחה ועד השקיעה ליום גמור.
נמצא אפוא שלפי דעת הרא"ש אין סתירה בין תפילת ערבית מבעוד יום לבין הנחת תפילין בתפילה זו. רק לדעת רבינו תם תיווצר סתירה אם יתפלל ערבית מפלג המנחה וגם יניח תפילין באותו הזמן.
(אמנם היה מקום לומר כי הנחת תפילין אינה סותרת לתפילת ערבית, שהרי האיסור להניח תפילין בלילה אינו מחמת שאינו יום, אלא מחמת שזהו זמן שכובה, וחכמים חששו שמא יישן בהם. אמנם בבאיור הלכה (סי' ל ד"ה ויש מי) כתב שכיוון שקורא קריאת שמע באותו זמן, הרי שלדעת רבינו תם זהו זמן שכובה, שהרי זמן קריאת שמע של ערבית הוא בזמן "בשכבד").
ואמנם נראה כי מה שכתב תרומת הדשן הנ"ל, שהנחת תפילין סותרת לתפילת ערבית, זה על פי שיטתו במקום אחר (חלק א סי' א), שם כתב שהעיקר להלכה הוא כרבינו תם הנ"ל.
נוסיף כי גם במקומות נוספים שבהם מצינו שנוצרת סתירה בין תפילת ערבית מבעוד יום ודברים אחרים שצריכים להיות ביום - המקור הוא שיטת רבינו תם הנ"ל. ראה ברמ"א (יו"ד קצו, א), שהביא מחלוקת אם אפשר לעשות הפסק טהרה לאחר שהתפללו הקהל ערבית. גם שם, הדעה המחמירה היא של תרומת הדשן. גם הרמ"א שפסק (או"ח יח, א) שאין לברך על ציצית לאחר ערבית, מקורו הוא בתרומת הדשן.
כיון שלהלכה נקטו הפוסקים שאין להקל כרבינו תם, ראה שולחן ערוך (או"ח רלה, א) ובמשנה ברורה (שם) - לכן גם בנדון דידן, של מי שלא הניח תפילין עד אחר תפילת ערבית, פסקו (משנה ברורה סי' ל ס"ק יז) שיש להניח בלא ברכה אם הוא קודם צאת הכוכבים, כדי שלא יבטל מצוות עשה מן התורה של הנחת תפילין. אמנם אם כבר קיים מצוות תפילין באותו יום אין ראוי להניח תפילין, שכן יש לחוש לדעת תרומת הדשן.

עוד נציין שלפי הני"ל אם דרכו להתפלל ערבית מבעוד יום אינו ראוי להניח תפילין החל מפלג המנחה (שולחן ערוך או"ח רלג, א מגן אברהם ומשנה ברורה שם).

לכאורה היה אפשר לטעון שכל הני"ל אמור לגבי מי שהתפלל מנחה לפני פלג המנחה ועתה מתפלל ערבית, אף שאין דרכו להתפלל ערבית בזמן זה מכל מקום החשיב זמן זה ללילה, אבל אלו שמתפללים מנחה וערבית לאחר פלג המנחה, מדוע נאמר שהחשיבו זמן זה ללילה וכבר אינו יום? אמנם הרא"ש (ברכות פרק א סי' א) שאל כיצד נהגו מצד אחד להתפלל לפעמים מנחה לאחר פלג המנחה, ומצד שני נהגו להתפלל ערבית מבעוד יום, נמצא שנוהגים כקולא של שני צדדי המחלוקת, ויישב שלעניין תפילה הקלו. (יש להעיר כי על דברי הרא"ש הללו מבוסס המנהג להתפלל מנחה ומיד אחריה ערבית מבעוד יום, עיין בית יוסף או"ח סי' רלג). לפי זה דווקא לענין תפילה הקלו, אבל בשאר דברים לא הקלו, ולכן אם קורא אז קריאת שמע ומכוון לצאת בקריאתו ידי חובה וכדעת רבינו תם - הרי שעשה זמן זה ללילה לכל שאר הדינים, ואין להניח תפילין. אך אם אינו מתכוון לצאת ידי חובת קריאת שמע באותה שעה - הרי שלא עשאו לילה לשאר דברים. ולכאורה יש להקל במקרה כזה אפילו לדעת רבינו תם ותרומת הדשן. וכן העיר בביאור הלכה (שם סוף סי' ל). למעשה נראה שיש להקל ואין צריך לחלוץ את התפילין בזמן תפילת ערבית, מפני שמעיקר הדין מותר להשאירן עליו אפילו בלילה, אלא שאין מורין כן כדי שלא יבואו להקל ולהניח לכתחילה. ומכיון שמדובר כאן שמניח את התפילין מבעוד יום ורוב הפוסקים מתירים להניח אז לכתחילה, דלא כרבינו תם, וגם חוזרים וקוראים קריאת שמע אחרי צאת הכוכבים - אפילו לרבינו תם לא עשאו לילה אלא לעניין תפילה בלבד.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך   הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

יצא לאור! שו"ת במראה הבזק, חלק שמיני.

תשובות לשאלות מרבני הגולה. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שולחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

